

WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XXII (2025), Ng2
s. 111-136
doi: 10.36121/vmischevca.22.2025.2.111

Vlad Mischevca
ORCID 0000-0003-3461-2534
(Institutul de Istorie al Universității de Stat din Moldova)

Heraldyka terytorialna Besarabii w ramach Imperium Rosyjskiego (powiaty)

Thum. A. Górak

Streszczenie: Na początku XIX wieku, w wyniku wojny pomiędzy Imperium Osmańskim a Imperium Rosyjskim, *Besarabia* (teren pomiędzy Prutem a Dniestrem) została anektowana przez Imperium Rosyjskie w 1812 roku. To doprowadziło do zakazu używania wojskowych flag i narodowych kolorów Mołdawii. Niemniej jednak, mołdawska tradycja heraldyczna była kontynuowana przez herb, który zawierał symbol *głowy Tura* (w wariantu *byka*), oznaczający historyczną tożsamość Mołdawii. Oficjalny herb Besarabii, ustanowiony po aneksji, łączył rosyjskie i mołdawskie elementy: imperialny dwugłowy orzeł i Święty Jerzy na czerwonym tle reprezentowały zwycięstwo Rosji, a *głowa byka* symbolizowała Mołdawię. Późniejsze zmiany herbu zachowały tradycyjną kolorystykę i emblemat. Pomimo tego, że inne terytoria anektowane przez Rosję, takie jak Gruzja, Finlandia, Polska, były osobno zintegrowane w Państwowym herbie Imperium Rosyjskiego, *Besarabia* nie otrzymała osobnego miejsca, prawdopodobnie z powodu oczywistej aneksji tylko połowy terytorium Mołdawii.

Słowa kluczowe: Imperium rosyjskie, Besarabia, heraldyka, herby ziemskie, cynuty

Territorial heraldry of Bessarabia within the Russian Empire (counties)

Abstract: In the early 19th century, as a result of the war between the Ottoman and Russian Empires, Bessarabia (the area between the Prut and Dniester rivers) was annexed by the Russian Empire in 1812. This led to the banning of military flags and national colors of Moldova. However, the Moldovan heraldic tradition continued through the coat of arms, which included the symbol of the aurochs' head (in the image of a bull), denoting the historical identity of Moldova. The official coat of arms of Bessarabia, established after the annexation, combined Russian and Mol-

dovan elements: the imperial double-headed eagle and Saint George on a red background represented Russia's victory, while the bull's head symbolized Moldova. Later changes to the coat of arms retained the traditional color scheme and emblem. Although other territories annexed by Russia, such as Georgia, Finland, Poland, were separately integrated into the State Emblem of the Russian Empire, Bessarabia did not receive a separate place, probably due to the obvious annexation of half of the territory of Moldova.

Keywords: Russian Empire, Bessarabia, heraldry, territorial coats of arms, tsinut land

Rok 1812 to przełom, który geograficznie i politycznie podzielił jeden kraj na dwie części - od Księstwa Mołdawskiego oderwano lewobrzeżną część wzdłuż rzeki Prut i nazwano Besarabią. Jak poetycko pisała Olga Krushevan (Cantacuzino) - Rosja «...narysowała nową prowincję berłem, mieczem - Besarabią»¹. Nawet historyczna toponimia została wykorzystana na potrzeby rosyjskiej polityki ekspansjonistycznej w celu ukrycia rozczłonkowania Mołdawii i być może zachowania „tajemnicy” rozstrzygnięć z 1812 r., ale ta próba była daremna, ponieważ, jak pisał klasyk literatury rumuńskiej Mihail Eminescu: «Sama nazwa „Besarabia” krzyczy pod rosyjskim piórem, bo Besarabia to nic innego jak ziemia Basarabów»². Toponim administracyjny „Besarabia” przekształcił się z nazwy geograficznej w termin polityczny oznaczający anektowane terytorium. W kontekście ekspansji terytorialnej narzuconej przez uwarunkowania geopolityczne Imperium Rosyjskiego, Besarabia stała się problemem międzynarodowym w XIX i XX w.

Rumuński geograf Nicolae Al. Rădulescu w swojej pracy o rumuńskiej granicy na Dunaju³, oraz w artykule pt. „Położenie geograficzne Rumunii”⁴, odwołując się w okresie międzywojennym do współczesnych mu autorów, którzy przyczynili się do powstania francuskiej i niemieckiej szkoły geograficznej, określił Dunaj jako granicę między Europą Środkową a Bałkanami. Wychodząc z założenia, że „Dunaj w swoim biegu nabiera zupełnie różnych aspektów w zależności od regionu”, a dla państw jego dolnego dorzecza, a zwłaszcza w przypadku Rumunii, stanowi „oś gospodarczą i polityczną”. Autor ten określa trojaką rolę Dunaju dla Rumunii: „jako drogi, granicy i elementu polaryzacji politycznej państwa rumuńskiego”⁵.

W przeciwieństwie do tej wielkiej rzeki, Prut nigdy nie był granicą w średniowieczu, będąc do czasu przyłączenia lewobrzeżnej Mołdawii do Rosji w 1812 r. jedynie wewnętrzną rzeką Księstwa Mołdawii – służącą jako most i droga (szlak rzeczny). Dopiero wraz ze zdobyciem przez Rosję Besarabii Prut stał się „granicą i elementem polaryzacji politycznej w przestrzeni rumuńskiej”.

¹ O. Crușevan (Cantacuzino), *Pământul natal* (1973), „Literatura și Artă”, 30.11.1996 (Rusia „... puse poreclă prin sceptru, prin sabie a guberniei noi – Basarabiei”).

² M. Eminescu, *Între Scylla și Charybda. Opera politică...*, Chișinău 2008, p. 124.

³ N. Al. Rădulescu, *Hotarul românesc dunărean*, „Revista Geografică Română”, 1941, anul IV, nr. I, p. 3-7 și în: „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, LXI, 1942, p. 284-291.

⁴ N. Al. Rădulescu, *Poziția geografică a României*, „Revista Geografică Română”, 1938, anul I, nr. 1, p. 5-35.

⁵ N. Al. Rădulescu, *Poziția geografică a României*, „Revista Geografică Română”, 1938, anul I, nr. 1, p. 5-6.

Zajęcie terytorium między Prutem a Dniestrem na mocy rosyjsko-tureckiego traktatu pokojowego zawartego w Bukareszcie (16 V 1812 r.) miało wielorakie konsekwencje, które znalazły odzwierciedlenie także w heraldyce w podwójnym sensie: z jednej strony wprowadzono nowe symbole carskiej autokracji, z drugiej zaś zachowano pewną ciągłość mołdawskiej heraldyki terytorialnej.

Wymownym dowodem stosunku Rumunów do armii okupacyjnej pod koniec wojny rosyjsko-tureckiej w latach 1806-1812 jest reakcja samej ludności w październiku 1812 r., kiedy to ostatnie oddziały rosyjskiej armii naddunajskiej opuściły Księstwa: „...nie sposób było opisać radości, jaka ogarnęła ludność Bukaresztu, gdy zobaczyli, że zostali wyzwoleni spod jarzma rosyjskiego. Sposób, w jaki ludność wyrażała swoje zadowolenie, nie mógł podobać się rosyjskiemu konsulowi L. Kiriko - kukły w rosyjskich mundurach, wypchane słomą, pochłapane błotem, obnoszono po mieście, a następnie palono. Radość ta trwała przez trzy dni, podczas których miasto było wspaniale iluminowane i wszędzie słychać było salwy z karabinów i pistoletów”⁶.

Mołdawia, „w ciągu tego sześcioletniego okresu, deptana przez niekończące się wojska rosyjskie”, jak pisali bojarzy mołdawscy w odezwie (*anaforze*) do władcy Scarlata Al. Callimachiego 2 października 1812 r., „i w obliczu widowiska wojny”, kiedy to Mołdawianie „służyli, pracując własnymi rękami i pomagając bydłem, ze szkodą dla wszystkich stanów, aż zostali rzuceni na kolana”⁷ - dla których ostatecznie „nagrodą” było zajęcie ziem *cynutów*: Greceni, Codru, Hotărniceni, Orgiejów, Soroki, Chocim, części Jass i właściwej Besarabii (*Budżaku*), o obszarze 45 630 km², o 7 400 km² większym niż ten, który pozostał pod panowaniem hospodara Mołdawii⁸. Radu Rosetti w 1914 r. odnotował⁹, że obszar Mołdawii między Prutem a Dniestrem wynosi 45 600 km², a między Prutem a Karpatami - tylko 38 221 km². Oznaczało to, że carska autokracja oddzieliła „od ciała Mołdawii”, jak skarżyli się bojarzy na alienację tej części majątku narodowego w tym tragicznym roku, „lepszą część, pożywienie i władzę, ... i krew miejscowej ludności, w ulżeniu ich życiu, w dostarczaniu obfitego pożywienia i wypasie bydła... być może... więcej niż połowę kraju, jednym słowem całą równinę i serce kraju”¹⁰. W tej części Mołdawii znajdowało się pięć twierdz: Chocim, Bendery (Tighina), Izmail, Kilia i Akkerman (Cetatea Alba), 17 miast i targów, 683 wsie¹¹.

23 lipca 1812 r. admirał Paweł Wasiljewicz Cziczagow podpisał w Bukareszcie pierwszy akt prawny dotyczący utworzenia tymczasowej administracji nowo przyłączonej prowincji - „Utworzenie rządu tymczasowego w Besarabii”, który wszedł w życie 2 (14) sierpnia 1812 r.¹². Korespondencja z Naczelnym Wodzem Armii Dunaju,

⁶ R. Rosetti, *Arhiva senatorilor din Chișinău*, IV. *Amănunte asupra Terii-Românești dela 1808 la 1812*, in: „Analele Academiei Române”, Seria II, Tomul XXXII. 1909-1910. *Memoriile Secțiunii Istorice*, București, 1910, p. 269.

⁷ *Uricariul*, vol. IV, Iași 1857, p. 344-345.

⁸ I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chișinău 1991, p. 179.

⁹ R. Rosetti, *Acțiunea politicii rusești în țările române povestită de organele oficiale franceze*, ed. a IIa, București 1914, p. 50.

¹⁰ *Uricariul*, vol. IV, Iași 1857, p. 345-346.

¹¹ *Arhiva Națională a Republicii Moldova*, F.I. Reg. I. D., 3995, F. II-II verso.

¹² V. Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918): (Instituții, regulamente, termeni)*, vol. 1. Chișinău 2012, p. 4.

admiralem Cziczagowem, o wyjeździe z Besarabii przewodniczącego Dywanu Mołdawii i Wołoszczyzny, W. Krasno-Miłoszewicza, dotyczy okresu: 26 listopada - 5 grudnia 1812 r., w czasie, gdy wojska rosyjskie wycofały się już z księstw¹³.

Archiwum Narodowe w Bukareszcie¹⁴ przechowuje oryginalny dokument, niedawno wydany, na którym widnieją nazwy powiatów, a także liczba miast, wsi i mieszkańców płacących podatki; bojarów, cudzoziemców, duchownych i diakonów. Z tytułu dokumentu jasno wynika, że jest to skrócony raport z oficjalnej listy sporządzonej w „ostatnim roku obecności wojsk rosyjskich”, czyli na rok 1812. Oprócz nazw powiatów w oficjalnych wykazach znajdowały się nazwy miast i wsi wraz z nazwiskami podatników. Dokument ten jest ważnym źródłem historycznym dla wyjaśnienia struktury administracyjno-terytorialnej Mołdawii przed zakończeniem kongresu pokojowego w Bukareszcie w maju 1812 r., a także wiernym odzwierciedleniem ceny, jaką zapłacili wschodni Rumuni w wojnie Rosji przeciwko Porcie Osmańskiej.

«Perilipsys (wykaz jednostek podatkowych i kategorii podatników) powiatów, miast, wsi i mieszkańców Mołdawii i Besarabii, 1812»¹⁵

Perilipsis a ținuturilor, târgurilor, satelor și a lăcuitorilor din Moldova și Basarabia. 1812

	Țănuturile Powiaty (cy- nuty)	Târguri Miasta i targi	Satele Wioski	Lăcuiitori (birnici) bez boeri, străini și preoți diaconi Mieszkańcy (podatnicy) bez bojarów, cudzoziemców, księży i diakonów
1.	Suceava	3	128	8.687
2.	Niamțul	2	126	7.613
3.	Romanu	1	84	4.935
4.	Bacău	2	98	6.727
5.	Putna	4	134	10.439
6.	Tecuciu	2	104	6.900
7.	Covurlui	1	68	4.483
8.	Tutova	1	91	4.290
9.	Vaslui	1	88	2.765
10.	Fălciu	2	94	5.804
11.	Greceni	–	14	990
12.	Codru	1	13	1.064
13.	Hotărniceni	–	17	2.812
14.	Orhei	3	234	14.157
15.	Soroca	4	138	7.636
16.	Herța	1	26	2.001

¹³ Arhiva Națională a Republicii Moldova, F. 2, Reg. 1, Dosar 13, fila 1-3.

¹⁴ Arhivele Naționale ale României – SANIC, Colecția „Achiziții Noi”, CXXX/7, orig.

¹⁵ C. Burac, *Un document inedit despre starea Principatului Moldovei la începutul anului 1812, „Limba Română”, Chișinău 2010, Nr. 9-10, p. 200-201, <https://www.limbaromana.md/index.php?go=articol&n=1065>, <https://www.limbaromana.md/index.php?go=articol&printversion=1&n=1065>, <https://www.limbaromana.md/index.php?go=numar&n=22>*

17.	Dorohoi	1	65	5.002
18.	Botășani	1	72	4.452
19.	Hârlău	2	80	4.641
20.	Cărligătura	1	46	1.788
21.	Hotinu	3	169	13.076
22.	Iași	2	184	10.695 cu târgul Iași
23.	Bender, Akkermanu Chilie Căușani	4	70	2.789 întru aceste trei isprăvnicii a Besarabiei mai sânt bejănari sârbi de peste Dunăre cari ne sânt supt ocârmuirea Divanului și după știința ce este sânt 4.000, însă trei ținuturi să numără Benderul cu celelante și Tomarova și Ismailul, cari sânt arătate și aceste din jos. <i>W tych trzech powiatach (ispravichestvach) Besarabii żyją też serbscy uchodźcy zza Dunaju, którzy podlegają władzy Divanu, a według dostępnych danych jest ich 4,000, ale trzy terytoria, które należy wziąć pod uwagę, to Bendery z okolicami, a także Tomarova i Izmaila, które są również pokazane poniżej.</i>
24.	Tomarova	1	19	516
25.	Ismailul	1	5	120
		44	2.167	134 382 fac peste tot după catagrafia de trei ani în urmă, iar acum să poate socoti la Visteri(e) un spor. <i>Według spisu sprzed trzech lat łączna liczba wynosiła 134 382, a teraz można zauważyć przyrost w skarbcu.</i>

W latach 1812-1818 w Besarabii było 9 powiatów - Chocim, Soroki, Jassy (Falesti), Orgiejów, Bendery, Hoterniceni (zniesione w 1816 roku), Codru, Greceni, Tomarov (Izmail)¹⁶. 1 lutego 1813 r. Senat, na podstawie projektu przygotowanego przez I. Capodistriasa, powołał Rząd Tymczasowy regionu besarabskiego. To „Tymczasowe ustawodawstwo” z 1813 r. obowiązywało do kwietnia 1818 r., kiedy to Aleksander I zreorganizował nowy statut Besarabii na podstawie – «Устава образования Бессарабской области». Nowy twór utracił autonomię „obwodową” w 1828 r., a następnie został zreorganizowany w zwykłe peryferie rosyjskie, gdy 7 grudnia 1874 r. Aleksander II zatwierdził likwidację Besarabskiej Rady Obwodowej, przekształcając ją w prowincję¹⁷.

W ten sposób anektowane terytorium zostało nazwane przez administrację carską Besarabią¹⁸, rozciągając historyczną nazwę niewielkiej geograficznej części

¹⁶ И. Халиппа, *Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года*, [in:] *Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной Комиссии*, Кишинев 1907, т. 3, с. 8-229.

¹⁷ V. Tomuleț, *Etapele și specificul încorporării Besarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (anii 1812 – 1868/1873)*, „Limba Română”, nr. 5-6, 2012, p. 65-80.

¹⁸ Jeśli chodzi o toponim Besarabia i kontrowersje dotyczące ewolucji tej nazwy, która pierwotnie odnosiła się do niewielkiego obszaru w pobliżu ujścia Dunaju, zapoznaj się z najnowszymi badaniami: I. Chirtoagă, *Enigma unui nume: Besarabia*, in: „Historia”, nr. 125, mai 2012, p. 8-13; I. Țurcanu, *Descrierea Besarabiei: Teritoriul dintre Prut și Nistru în evoluție istorică (din primele secole ale mileniului II pînă la sfârșitul*

Południowej Mołdawii (między Dunajem i Dniestrem), które następnie utworzyła obwód, a potem rosyjską gubernię, pod tą nazwą istniejącą aż do upadku caratu w 1917 r. Wicegubernator Besarabii F.F. Wigiel (1786–1856), w swoim rękopisie (1823 r.) p.t. „Замечания на нынешнее состояние Бессарабии” pisał o prowincji Besarabia: «położona na styku trzech imperiów i oddzielona od Austrii i Turcji, a także od Rosji reżimem kwarantanny i celnym, region ten ma własną organizację sądowniczą, która radykalnie odróżnia go od innych naszych regionów. Każda decyzja podjęta przez Radę Najwyższą jest wykonywana bez prawa do odwołania [...]. Krótko mówiąc, instytucja ta skupiła całą władzę ustawodawczą i wykonawczą»¹⁹.

Rys. 1. Herb obwodu besarabskiego zatwierdzony 2 kwietnia 1826 r.

ПСЗРИ II, т. 1, № 232.

secolului al XX-lea). Chișinău: Cartier, 2011.

¹⁹ Ф. Ф. Вигель, *Замечания на нынешнее состояние Бессарабии*, Кишинев, 1823, с. 11. (*Manuscris*, Fond „Ștefan Ciobanu”, Biblioteca Științifică a AȘM, Reg. 592 830); Maria Danilov, *Valoarea bibliofilă a unui manuscris din biblioteca lui Ștefan Ciobanu* (Ф.Ф. Вигель, *Замечания на нынешнее состояние Бессарабии*, 1823), în: „Tyragetia”, s.n., vol. XI [XXVI], nr. 2, 2017, p. 111-118.

Historyk Valentin Tomulec bada imperialną politykę caratu w Besarabii i tradycyjnie wyróżnia trzy okresy, które w rzeczywistości odpowiadają etapom włączania regionu do systemu gospodarczego, administracyjnego i politycznego Imperium Rosyjskiego: pierwszy obejmuje lata 1812-1828/1830, drugi: 1831-1868/1873 i trzeci: lata 1870-1917²⁰.

Wydarzenie z 1812 r., kiedy to terytorium między Prutem a Dniestrem, znane odtąd jako Besarabia, zostało arbitralnie i siłą oddzielone od Mołdawii i oddane pod władzę pięciu cesarzy rosyjskich: Aleksandra I, Mikołaja I, Aleksandra II, Aleksandra III i Mikołaja I, oznacza *de facto* faktyczną nieważność prawną *ad initio* rosyjsko-tureckiego traktatu w Bukareszcie²¹.

Na początku XIX w., w wyniku kolejnej konfrontacji militarnej i dyplomatycznej między imperium osmańskim a rosyjskim, na ponad sto lat połowa Księstwa Mołdawskiego – terytorium między Prutem a Dniestrem, została zaanektowana w 1812 r. przez imperium carskie²², została pozbawiona prawa do posiadania sztandarów wojskowych i własnego godła państwowego²³. Mołdawska tradycja heraldyczna nie została jednak całkowicie przerwana, gdyż obwodowi, a później guberni Besarabii, udało się zachować w swoim herbie symbol głowy тура (przedstawiany jako byk lub bawół), oznaczający tradycję historyczną Mołdawii. Ale symbole te odzwierciedlały również sytuację polityczną prowincji po przymusowej aneksji – triumfie carskiej polityki imperialnej²⁴.

W ten sposób herby regionu besarabskiego i jego *cynutów* (Chocimia, Jassów, czyli Belców, Orgiejowa, Benderów, Izmaila, Akkermanu) zostały ustalone przez pełnomocnego „namiestnika” Besarabii. Były to nowe symbole urzędowe, ustanawiające oficjalny herb prowincji dla anektowanego obszaru między Prutem a Dniestrem (zaw. 2 IX 1826 r.): «Tarcza podzielona na dwie połowy, w górnej części na czerwonym polu znajduje się dwugłowy orzeł, ozdobiony złotą koroną, na piersi którego czerwona tarcza z wyobrażeniem św. męczennika i zwycięzcy Jerzego, siedzącego na białym koniu i zabijającego włócznią węża; orzeł trzyma w prawej łapie pochodnię i błyskawicę, a w lewej wieniec laurowy; w dolnej połowie na złotym polu znajduje się *głowa wołu* - reprezentująca herb Mołdawii»²⁵.

²⁰ V. Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918): (Instituții, regulamente, termeni)*. Vol. 1. Chișinău, 2012, p. 10; В. Мискевка, В. Томулец, *Этапы эволюции политико-правового статуса Бессарабии в составе Российской империи (1812-1917)*. [Stages of the Evolution of the Political and Legal Status of Bessarabia as a Part of the Russian Empire (1812-1917)], in: „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, t. XIX (2022), № 4: Historia, red. A. Górak, s. 80.

²¹ V. Mischevca, *Anul 1812 în destinul neamului românesc. (Anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus)*, ediția a III-a, revăzută și adăugită. Chișinău: Litera, 2018, p. 135-136.

²² V. Mischevca, *Geneza problemei basarabene – 1812*, prefață de Demir Dragnev, București, Brăila 2016, 368 p. (Colecția „Basarabica” - 2, Coordonatori: acad. Victor Spinei & Ionel Cădea).

²³ Po klęsce Rosji w wojnie krymskiej tylko trzy powiaty Besarabii zostały zwrócone Mołdawii - Izmail, częściowo Cahul i Akkerman (ponad 5 000 km² i populacja około 128 000 osób). Rumuni z tych ziem mołdawskich wzięli udział w procesie zjednoczenia księstw rumuńskich w 1859 r., a sprawiedliwość dziejowa zatrumfowała tylko częściowo. Jednak 22 lata później, po wojnie o niepodległość w latach 1877-1878, prawa Rumunów zostały ponownie pogwałcone przez Kongres Berliński (1878 r.), który ponownie przyłączył te tereny do imperium rosyjskiego.

²⁴ Por.: M. Dogaru, *Contribuții la cunoașterea heraldicii basarabene*, „Cugetul”, 1991, nr. 5-6, p. 20-34.

²⁵ П.П. фон Винклер, *Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской империи*, репринтное

Ogólnie rzecz biorąc, kompozycja świadczy o tym, że – jak zauważyła współautorka nowożytnego herbu Mołdawii dr Maria Dogaru (1934–2006) – po minionych wojnach (reprezentowanych przez czerwoną barwę tarczy) walcząca i zwycięska Rosja (o czym świadczą błyskawice i wieniec laurowy – figury heraldyczne zastępujące berło i jabłko obecne w tradycyjnym herbie Rosji) objęła w posiadanie ziemie Mołdawii między Dniestrem a Prutem, na co wskazuje figura heraldyczna w dolnym polu²⁶.

W tym sensie herb powiatu Bielce (*Bălți* – utworzony z dawnego powiatu Jassy, położonego głównie na lewym brzegu Prutu), który nadal nosił dawną nazwę Jassy, jest szczególnie reprezentatywny, Ponieważ, zgodnie z najwyższym zatwierdzeniem, zawierał on: «Herb tego cynutu (powiatu) w posiadaniu tureckim wyobrażał konia, a ponieważ, gdy Besarabia została przyłączona do państwa rosyjskiego, tylko część tego cynuta stała się jej częścią, to na pamiątkę tego podziału, herb przedstawia głowę konia na czerwonym polu»²⁷. (patrz rys. 10).

Zachowanie tego tradycyjnego godła mołdawskiego (z odpowiednimi modyfikacjami), a także zachowanie głowy Tura (przerobionej na byka) w herbie nowo zdobytej prowincji zwanej *Besarabią*, tradycyjnego symbolu historycznej Mołdawii, oraz sposób, w jaki są one przedstawiane, stanowiły niewątpliwie uznanie, poprzez plastyczny język heraldyki, faktu, że ziemie te – całe zaanektowane w 1812 r. terytorium, należały do Księstwa Mołdawii.

W połowie XIX w. herb Besarabii uległ pewnym zmianom, które polegały na tym, że na piersi dwugłowego orła umieszczono tarczę, zawierającą literę „N” i rzymską cyfrę „I” (czyli cyfrę monarszą, monogram Mikołaja I), a w łapach orła umieszczono berło i jabłko. Takie wyobrażenie znajdujemy na stronie tytułowej «Официального областного вестника Бессарабии» za 1860 r.

Później herb Besarabii uległ pewnym korektom, a po zmianie statusu terytorialnego i administracyjnego regionu – jego przekształceniu w rosyjską gubernię – odnotowano jej nowy oficjalny herb. W ten sposób, na wniosek pełniącego obowiązki heroldmistrza z 19 września 1878 r., w herbie prowincji besarabskiej, zatwierdzonym 5 lipca 1878 r., zachowała się tradycyjna chromatyka barw i godło.

«W błękitnej tarczy złota głowa bawola z czerwonymi oczami, językiem i rogami (co w języku sztuki heraldycznej oznacza, że jest on „uzbrojony”), między rogami towarzyszy mu złota gwiazda z pięcioma promieniami, po bokach po prawej stronie srebrna róża z pięcioma płatkami, a z lewej strony sierp księżyca zwrócony w lewo. Tarcza zwieńczona jest koroną cesarską ze wstęgą w barwach Imperium i otoczona złotymi debowymi wiencami, połączonymi wstęgą andrzejewską (błękitnej barwy)»²⁸.

воспр. изд. 1899 г., Москва 1990, с. XXII; Полное собрание законов Российской империи, 1825–1826, т. I, с. 332.

²⁶ M. Dogaru, *Contribuții la cunoașterea heraldicii basarabene*, „Cugetul”, 1991, nr. 5–6, p. 21.

²⁷ П.П. фон Винклер, *Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской империи*, репринтное воспр. изд. 1899 г., Москва 1990, с. 23.

²⁸ П.П. фон Винклер, *Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской империи*, репринтное воспр. изд. 1899 г., Москва 1990, с. 177. <http://ogeraldike.ru/books/item/f00/s00/z0000011/st017.shtml>; *Гербы губерний и областей Российской Империи*, Отпечатано по распоряжению министра внутренних дел. Санкт-Петербург: Картографическое заведение А.А. Ильина и типография

Tarcza otoczona barwami Imperium (w tym czasie: czarny – złoty – srebrny), zwieńczona zamkniętą (imperatorską) koroną.

Rys. 2. Herb guberni besarabskiej, zatwierdzony 5 lipca 1878 r.

ПСЗРИ II, т. LIII, в. 3, № 58684, выс. утв. 5 VII 1878 г. гербы для 46 губерний и областей объявленные Сенату товарищем министра юстиции 8 того же июля, опубликованные им 1 ноября”.

Emalie użyte w opisanej powyżej kompozycji herbu reprezentują, zdaniem niektórych heraldyków, powściągliwą aluzję do rumuńskiego *Trikolore*, wywołującego w języku charakterystycznym dla nauki i sztuki heraldycznej uczucia narodowe, stale radujące lud. Decydującym pozostaje jednak fakt (zgodnie z tezą prezentowaną już w specjalistycznej historiografii), że herby terytorialne Imperium Rosyjskiego w XVI-XIX wieku powstawały przede wszystkim w interesie najwyższej władzy państwowej, będąc symbolami, za pomocą których odbijały się i wyrażały zasady ściśle określonej polityki caratu. Jak zauważyła N.A. Soboleva:

«Оgólny charakter atrybutów herbów terytorialnych odpowiada systemowi znaków ustanowionemu w Imperium Rosyjskim w XIX wieku, usankcjonowanych przez władze. Główny nacisk położono w nim na obowiązkowe umieszczenie takich emblematów jak dwugłowy orzeł, korona, wstęgi aleksandrowska i andrzejewska itp., czyli symboli wyrażających ideologię władz, a przede wszystkim dominującą ideę samodzierżawia. Wszystkie te momenty skłaniają do wniosku, że herby terytorialne w XIX wieku powstawały przede wszystkim w interesie najwyższej władzy państwowej, będąc znakiem, za pomocą którego odbijały się i wyrażały zasady pewnego kierunku w polityce caratu...

Herby terytorialne w XIX wieku były więc używane przez władzę państwową w systemie znaków wyrażających podstawowe zasady polityki państwa. Rzeczywiście, jeśli przeanalizujemy zaobserwowane w XIX wieku użycie herbów terytorialnych, to reorientacja lokalnej heraldyki (herb nie „służy” określone mu punktowi, ale jest znakiem wyrażającym działania władzy) staje się szczególnie zauważalna»²⁹.

Posługiwanie się mołdawskim symbolem państwowym głowy tura można również uznać za etap w tym systemie znaków państwowych Imperium Rosyjskiego, który wchłonął również Besarabię, razem, ale w podporządkowaniu wobec dwugłowego orła rosyjskiego – jeszcze przed aneksją w 1812 r.

Próby takiej można doszukiwać się już w emisji nowego pieniądza przez Imperium Rosyjskie w czasie okupacji księstw rumuńskich w XVIII w., w czasie wojen rosyjsko-tureckich. Z inicjatywy wojsk rosyjskich, które zajęły księstwa rumuńskie w czasie wojny rosyjsko-tureckiej w latach 1769-1774, na rynek Mołdawii, a także Wołoszczyzny wyemitowano „lokalne” monety z brązu. Rosyjskie dowództwo uzasadniało bicie tych monet potrzebą w pieniądzu „dywizyjnym” na wypłaty dla rosyjskich jednostek wojskowych w Mołdawii i na Wołoszczyźnie. Monety z brązu bite w Sadagurze (koło Czerniowiec) w latach 1771-1774 i wprowadzane do obiegu miały stałą wartość nominalną zarówno w osmańskim, jak i rosyjskim systemie monetarnym: 1 para/3 denęga i 2 parale/3 kopiejki (sześć denęga). Zgodnie z umową baron Gartenberg (Piotr Mikołaj Neugarten von Gartenberg Sadogórski, zarządca mennic w Krakowie i Warszawie, urzędnik saksoński i polski duńskiego pochodzenia) miał bić monety według szkiców graficznych dostarczonych przez Rosjan. Istnienie kilku wzorów monet z rokiem 1771 wskazuje, że zaproponowano kilka rodzajów monet. Na przykład istnieją trzy wzory okazów o nominale 3 *денега* i jeden wzór o nominale 5 *копеек*. Wszystkie te okazy charakteryzują się umieszczeniem na *awersie* rosyjskiego dwugłowego orła, na klatce piersiowej lub u stóp którego (w przypadku monety o nominale 5 kopiejek) przedstawiono herby Mołdawii i Wołoszczyzny, a na *rewersie* w różnych wersjach – cyfra Katarzyny II³⁰.

²⁹ Н.А. Соболева, *Российская городская и областная геральдика XVIII-XIX вв.*, Москва 1981, с. 150: <https://web.archive.org/web/20170723062938/http://ogeraldike.ru/books/item/f00/s00/z0000000/st009.shtml>

³⁰ A. Boldureanu, *Emisiunile monetare de Sadagura*, „Conspecte numismatice”, II, 2012, с. 29; Por. П. Винклер, *Из истории монетного дела в России (Молдаво-Валахская монета (1771-1774))*, Санкт-Петербург 1899.

Pierwszymi wyemitowanymi monetami były 3 *деньга*, 1 *пара/3 деньга* i 5 *копеек* (Później były również bite 2 *пара/3 копейки*). Wszystkie te monety charakteryzują się umieszczeniem na awersie rosyjskiego dwugłowego orła, na piersi lub w łapach, którego widniały herby Mołdawii i Wołoszczyzny, a na rewersie, w różnych wersjach, cyfra Katarzyny II (patrz rys. 3 i 4)³¹.

Rys. 3. 5 копеек, 1771 г. - диаметр 45 мм, медь (Новодел)

Rys. 4. «Садагурская» монета: 2 парале / 3 копейки (1772, 1773, 1774).

Źródło: https://romaniancoins.org/ro5copeici_novodel.html; romaniancoins.org

Przykładem użycia mołdawskiego symbolu państwowego może być również odcisk pieczęci policji jassiej z czasów wojny rosyjsko-tureckiej 1806-1812, odkryty niedawno przez historyka T. Candu w Archiwum Narodowym Republiki Mołdawii³². Jest to pieczęć policji miasta Jassy, przyłożona do aktu z 1811 r. w kontekście śledztwa w sprawie odszkodowań dla osób okradzionych przez Bujora i jego współników. W Jassach funkcje te pełniła nie tylko *Agia*, ale także *Hătmănia*, ponieważ konieczne jest rozróżnienie między strukturami wojskowymi i cywilnymi, a policja należy do kategorii tych ostatnich. Oprócz dwugłowego orła, który zajmuje centralne miejsce, na pieczęci wygrawerowano pod nią mołdawskiego тура (*bour*) (patrz rys. 5). Podobne przykłady można znaleźć w innych dokumentach, zwłaszcza po 1812 roku.

Nowe zmiany w Godle Państwowym Imperium Rosyjskiego nastąpiły w połowie XIX wieku. Liczbę „carstw”, których godła zdobiły korony, uzupełniały Królestwo Polskie (utworzone w składzie Imperium Rosyjskiego na mocy traktatu wiedeńskiego z 1815 r.), Chersoniez Taurydzki (aneksja Krymu w 1783 r.). Gruzja również stała się *carstwem*, a w pierwszej połowie XIX wieku reszta ziem gruzińskich.

³¹ E. Arcuş-Jantovan, *Monede de tip Sadagura din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, „Tyragetia”, S.N., vol. XIV [XXIX], nr. 1, 2020, p. 285-286.*

³² Za T. Candu: ANRM, Fond. 1. *Pecetea Comitetului Poliției Iași (1808-1812)*. <https://www.facebook.com/photo?fbid=23970056852582140&set=a.842895229058296>

Tak więc w okresie XVI-XVII w. zmieniały się, w formie lub pojawiały się nowe emblematy rosyjskich ziem i miast, w XVIII w. niektóre zostały zatwierdzone w postaci herbów, a w XIX w. weszły w skład herbu państwowego Imperium Rosyjskiego jako symbole tych ziem i władzy monarchy nad nimi³³.

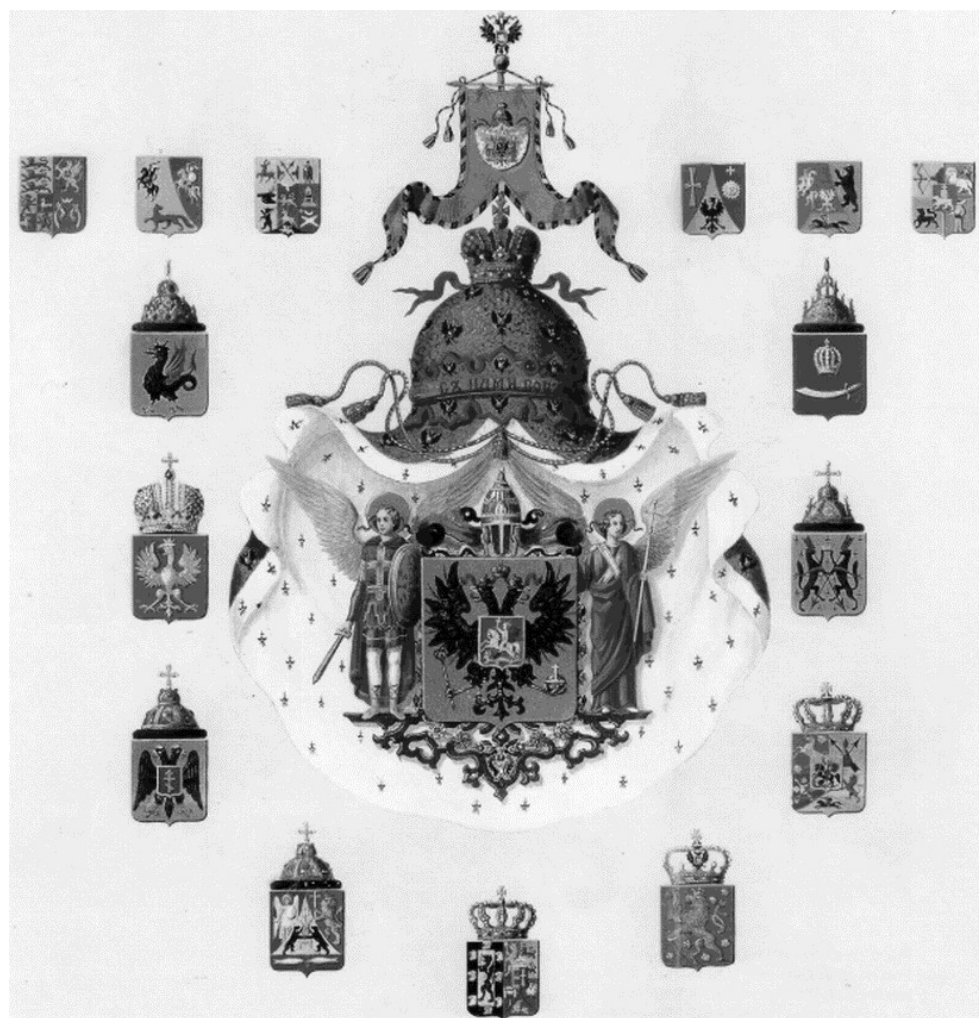
Rys. 5.

W tym kontekście warto zauważyć, że wizerunki herbów wielu terytoriów przyłączonych do Rosji za panowania Aleksandra I (1801–1825): królestwa Kartlii i Kachetii (1801), szwedzkiej Finlandii (1809), części Księstwa Warszawskiego (1815), zostały później obramowane dwugłowym orłem w godło państwowe Imperium Rosyjskiego, co symbolizowało „aneksję tych nowych terytoriów”, a także wskazywało na władzę cesarza rosyjskiego nad nimi.

³³ А.Л. Хорошкевич, *Символы русской государственности*, Москва 1993, с. 56, <https://gerboved.ru/t/1826>. Хорошкевич А.Л. *Символы русской государственности* (1993): Местные эмблемы Российского государственного герба

Rys. 6.

Znamienne jest, że w przeciwieństwie do tych i innych państw czy terytoriów, anektowana Besarabia (Mołdawia między Prutem a Dniestrem) „nie otrzymała specjalnego, wyróżniającego miejsca”, wraz symbolami innych terytoriów, w Wielkim Herbie Państwowym Imperium Rosyjskiego (patrz rys. 6). Można to interpretować dwojako. Po pierwsze był to wyraz niższego statusu tego terytorium w opinii władz rosyjskich. Po drugie – jednak można to uważać za uznawanie Besarabii jedynie za część Mołdawii jako państwa, która do Rosji w tym czasie nie należała.

Tym samym, wbrew ustalonej tradycji, terytorium to, położone między rzekami Prut i Dniestr i scedowane na Rosję przez Imperium Osmańskie w wyniku wojny rosyj-

sko-tureckiej w latach 1806-1812, nigdy nie pojawiło się w oficjalnej tytulaturze monarchów rosyjskich. Przedstawiciele rodu Romanowów nie wydali żadnych oświadczeń w tej sprawie ani w żaden sposób nie skomentowali tego faktu w oficjalnych dokumentach i wpisach w swoim dziennikach. Nasuwa się zupełnie naturalne pytanie: czy ród Romanowów nie uważał Besarabii za kolejny nabytek nowego terytorium? Nie ma żadnych historycznych przesłanek, by Romanowowie „uważali przyłączenie Besarabii do Rosji za jej zjednoczenie z Ojczyzną”, jak uważają niektórzy współcześni historycy rosyjscy³⁴. Należy w tym miejscu przypomnieć, że dorzecze rzek Prut, Dunaj i Dniestr stanowiło za panowania pierwszych władców Księstwa Mołdawskiego (w XIV wieku) jedno państwo, jako terytorium rozległego regionu karpacko-naddniestrzańskiego, który stanowił integralną część średniowiecznego państwa rumuńskiego. Oczywiście jest też, że plany Imperium Rosyjskiego początkowo miały na celu zajęcie zarówno księstw rumuńskich, jak i przynajmniej integralną, a nie częściową, aneksję Mołdawii, a więc na razie nie było potrzeby dokonywania dodatkowych zmian w oficjalnym tytule rosyjskich carów (do czasu zakończenia ekspansji terytorialnej w kierunku Bałkanów). Możliwe, że ta „niewiedza” wynikała z samej istoty aktu aneksji dokonanej w 1812 r., kiedy *de facto* nie anektowano Księstwa Mołdawii a jedynie części jej historycznego terytorium.

Rys. 7.

³⁴ Ю. Булатов, Бессарабский сценарий императора Александра I, «Международная жизнь», № 4, 2020, <https://interaffairs.ru/jauthor/material/2337> (dostęp: 29.05.2025)

Znana pieczęć Dywanu Księstwa Mołdawii, datowana na okres wojny 1806-1812 (ale używana i potem) z napisem w otoku «Диван Княжества Молдавии», jest ważnym źródłem dla rumuńskiej historiografii heraldycznej, gdyż stanowi najpełniejszy zestaw herbów okręgów mołdawskich przed zajęciem terytoriów w 1812 r. Pieczęć została wprowadzona do obiegu naukowego już w 1891 roku przez Vasile Alexandrescu Ureche, a następnie interpretowane przez wielu znanych rumuńskich heraldyków: Dan Cernovodeanu, Jean N. Mănescu, Maria Dogaru, Stefan S. Gorovei, Silviu Andrieș-Tabac, Tudor Ciobanu³⁵.

Rysunek Semen Odajnika (1938–2023)³⁶ jest najpopularniejszym przedstawieniem tego artefaktu, opublikowanym i dość dokładnie przebadanym przez mołdawskiego heraldyka Silviu Tabaka³⁷. (rys. 7)

Maria Dogaru uważała, że oryginalny dokument z podpisem władcy i czterema pieczęciami, datowany na 10 sierpnia 1816 roku jest przywilejem wojewody Scarlata Aleksandra Kallimakiego, który «potwierdza świadectwo, wydane przez Dywan Mołdawii dla byłego wielkiego kapitana darabanów Kostake Genescu, co świadczy o tym, że pochodzi on z rodziny dziedzicznych bojarów i że wywiązał się ze swoich obowiązków wobec kraju; z potwierdzeniem departamentu spraw zagranicznych 16 sierpnia»³⁸.

Opisując pieczęć Dywanu Księstwa Mołdawskiego z l. 1806-1812, M. Dogaru zauważa, że przedstawia ona co następuje: w centrum - spiczasta trójkątna tarcza, zwieńczona zamkniętą koroną, z głową tura z gwiazdą między rogami – dawny oficjalny herb Mołdawii. Tarcza, umieszczona na tle rozwiniętych sztandarów i uzbrojenia, u podstawy leży na dwóch skrzyżowanych armatach, bębnie i kulach armatnich (panopliach). U dołu znajduje się kaligraficzny napis z nazwą instytucji będącej właścicielem – „Диванул: Кнежіеи Молдовей” (dywan księstwa Mołdawii), A wzdłuż krawędzi pola pieczęci znajduje się 21 medalionów z symbolami ziem i okręgów (cynutów). Należy zauważyć, że przed zdobyciem Bukowiny (1775 r.) Mołdawia była podzielona na 24 cynutów.

W Narodowym Archiwum Republiki Mołdawii jest przechowywane świadectwo mołdawskiego dywanu, potwierdzenie stanu „mazila” Gheorghe Hircanowi ze wsi Clishova, cynutu orgiejewskiego, z 20 stycznia 1815 r., z odciskiem interesującej nas pieczęci³⁹. Ten mniej znany oryginalny dokument archiwalny z pięknym czarnym od-

³⁵ S. Andrieș-Tabac, T. Ciobanu, *Un nou document din 1815 cu amprenta sigiliului Divanului Cnejiiei Moldovei*, „Heraldica Moldaviae”, VI, 2023, p. 15-32.

³⁶ A. Furtună, *Simion Odainic (1 septembrie 1938 – † 27 iunie 2023). Portretul unui artist heraldic*, „Heraldica Moldaviae”, VI, 2023, p. 227-238. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/simpozi-on_Heraldica_2023_carte_1_compres-fara-cop-227-238.pdf

³⁷ S. Andrieș-Tabac, *Sigiliul Divanului Cnejiiei Moldovei. O nouă ipoteză*, „Literatura și Arta”, Chișinău 1996, nr. 1, 1 ianuarie, p. 6; S. Andrieș-Tabac, *Introducere în heraldică. Noțiuni generale și întregiri la armorialul teritorial românesc*, București 2008, p. 95-101.

³⁸ M. Dogaru, *Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric. Album sigilografic*, București 1976, p. 174-175, nr. 166: Arhivele Statului București, *Colecția Suluri*, nr. 58 (ПДФ, стр. 46) <https://arhivelenationale.ro/site/download/inventare/Suluri-I.-1602-1962.-Inv.-76.pdf> (dostęp: 10.05.2025).

³⁹ „Cartea adeveritoare din 20 ianuarie 1815 a Divanului Țării Moldovei dată lui Gheorghe Hârțan din satul Clisova, ținutul Orhei, fiul lui Apostol Hârțan, prin care se confirmă originea sa din neamul boiernașilor, mazililor

ciskiem interesującej nas pieczęci (odcisk okrągłej pieczęci wykonanej na matrycy żelaznej o średnicy 56 mm) jest najwcześniejszym znanym odciskiem tej pieczęci.

Mediewista z Jassów, St. S. Gorovei, w niedawno opublikowanym studium wykazał, że ten rodzaj pieczęci należy interpretować jako manifest władzy wyższej, charakterystyczny dla władzy suwerennej, symbolizujący panującego władcę (poprzez herb kraju z głową tura), otoczonego przez cały swój kraj (symbolizowany przez heraldykę terytorialną), którym rządził jako swoją dziedzina i którego nie wyrzekł się nawet po stratach terytorialnych (po zaborach w latach 1775, 1812). Autor wyraża przekonanie, że pieczęcie z herbem państwa, otoczone herbami okręgów ze sfragistyki księstw rumuńskich, „stanowią odpowiednik pieczęci królewskiego majestatu w Europie Zachodniej i Środkowej”.⁴⁰

Wyróżniamy 16 kompozycji, które reprezentują powiaty pozostałe w składzie Księstwa Mołdawskiego po 1812 roku, kiedy to kraj został ponownie podzielony: 1. Jassy - koń; 2. Kyriligatura - wilk stojący; 3. Hyrlau - trzy krzaki, ten pośrodku, wyżej; 4. Botosani - żniwiarz z sierpem; 5. Dorohoi - rak; 6. Herca - wyciągnięta ręka trzymająca wagę; 7. Falcu - byk; 8. Vaslui - ul otoczony pszczołami; 9. Tutova - trzy ryby w pas, dwie w prawo, środkowa w lewo; 10. Kovurluy - statek z masztem (lub kotwicą) u brzegu; 11. Tecuci - kiść winogron; 12. Putna - Bacchus siedzący na beczce; 13. Bacau - góra (sól kamienna); 14. Roman - roślina z trzema kwiatami; 15. Neamec - łąnia; 16. Suczawa - drzewo o bujnej koronie.

Рис. 8.

și moșinașilor Țării Moldovei”. (ANRM, Fond 220, Reg. 2, D. 1347).

⁴⁰ Ș. S. Gorovei, *Heraldica teritorială – manifest de putere?*, „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași”, S.N., Istorie, LXIX (2023), p. 136.

Badacz opisuje w tej publikacji także herby powiatów Besarabii: «Pozostałe medaliony, oznaczające oczywiście ziemie okupowane przez carską Rosję, przedstawiają następujące figury heraldyczne, wskazujące na środowisko naturalne i główne zajęcia miejscowej ludności: a) kępa trzcin; b) czteronożne zwierzę; c) ptak domowy (kaczka?); d) bocian; e) rolnik przy pracy». Kontynuując rozwijanie idei swoich poprzedników, autor dochodzi do wniosku: «Z uwagi na to, że wyżej wymienionym figurom heraldycznym nie towarzyszy legenda wskazująca na jednostkę terytorialno-administracyjną, nie można ich przypisać do konkretnego powiatu (*cynutu*)».

Historyk Silviu Tabac ustalił, że w latach 1806-1812 pięć besarabskich cynutów reprezentowanych na pieczęci, z wyjątkiem jasskiego, który rozciągał się po obu brzegach Prutu, i Falcu, który miał część po lewej stronie Prutu, to Soroca, Lapusna-Orhei, Hotarniceni, Codru i Greceni: Soroka – żniwiarz pracujący w polu; Lapusna-Orhei – żuraw (pochodzi z herbu rejonu Orhei) na ziemi; Hotarniceni (?) – kaczka na ziemi; Codru (?) – owca na ziemi; Greceni (?) – pięć kłosów pszenicy (lub pięć trzcin) rosnących na ziemi⁴¹.

W 1812 r. terytorium Księstwa Mołdawskiego na wschód od rzeki Prut, które weszło w skład Imperium Rosyjskiego, zostało podzielone administracyjnie i terytorialnie na dziewięć cynutów (powiatów): chocimski, soroski, jasski (wschodnia część położona na lewym brzegu Prutu), orgiejowski, hotarniczański, benderski, kodruński, greceński i tomarowski.

23 lipca 1816 r. pełnomocny rezydent Besarabii A.N. Bachmetiew polecił Komitetowi Tymczasowemu Besarabii wydanie niezbędnych zarządzeń o połączeniu powiatów Codru i Hotarniceni w jeden powiat o nazwie Codru, a także o przeniesieniu z rejonu Benderów do rejonu tomarowskiego całego obszaru położonego po prawej stronie Wału Trajana (Valul lui Traian), a także o zmianie nazwy rejonu tomarowskiego na rejon izmailski i ulokowaniu głównej administracji ostatniego rejonu miastu Izmań. Dowiedziawszy się o tym rozkazie na zebraniu 24 lipca 1816 r., członkowie Komitetu Tymczasowego Besarabii postanowili zdać raport Drugiemu Departamentowi rządu regionu besarabskiego o jego dokładnym wykonaniu⁴².

Zgodnie z aktem „Положение об административном устройстве Бессарабии”, ogłoszonym przez Aleksandra I 29 kwietnia 1818 r., powiaty Codru, Grecheni i Soroka zostały zlikwidowane a powstał powiat akermanński. Tak więc od tego roku terytorium Besarabii dzieliło się na sześć powiatów:

- Chocimski (składający się ze 176 osiedli dawnego powiatu chocimskiego i kolejnych 30 osiedli dawnego powiatu sorockiego oraz 12 osiedli dawnego powiatu jasskiego);

- Jasski (składający się ze 130 osiedli dawnego powiatu jasskiego, a także 25 osiedli dawnego powiatu orgiejowskiego i 142 osad dawnego powiatu sorockiego);

- Orgiejowski (składający się z 262 osiedli dawnego powiatu orgiejowskiego, a także 30 miejscowości dawnego powiatu jasskiego i 13 osiedli dawnego powiatu sorockiego);

⁴¹ S. Andrieș-Tabac, T. Ciobanu, *Un nou document din 1815 cu amprenta sigiliului Divanului Cnejei Moldovei*, «Heraldica Moldaviae», № 6, 2023, p. 24.

⁴² ANRM, F. 2, Reg. 1, D. 463, f. 66-v.

- Benderski (składający się z 33 osiedli dawnego powiatu benderskiego, 40 osad dawnego powiatu codru'skiego i 11 osad dawnego powiatu orgiejowskiego);

- Akermański (składający się z 37 osiedli dawnego powiatu benderskiego i 16 osiedli dawnego powiatu izmailskiego)

- Izmailski, łączący 54 miejscowości dawnego powiatu izmailskiego z 32 osiedlami dawnego powiatu grecenskigo i 15 osiedlami dawnego powiatu benderskiego oraz 3 osiedlami dawnego powiatu codru'skiego⁴³.

Ta struktura administracyjno-terytorialna zachowała się do 26 września 1830 r., kiedy to najwyższym ukazem w Sankt-Peterburga wprowadzono w Besarabii specjalną strukturę administracyjną – *izmailskie gradonaczalstwo*. Pod podporządkowano 11 miejscowości wokół miasta Izmail: oraz miasta Kilia i Reni, a także dziewięć wsi. W tym samym czasie rejon Izmailu został przemianowany na leowski, włączając sektor w okolicach Benderów wraz z targiem Leova. Wraz z nadaniem Leowowi statusu miasta stał się on centrum powiatu. Administracja miasta Izmaila przestała istnieć wraz z przyłączeniem terytorium południowej Besarabii w 1857 r. do Księstwa Mołdawskiego.

W lutym 1828 r. Mikołaj I zakończył „eksperyment” z autonomicznym zarządzeniem w regionie Pruta i Dniestru, podpisując ustawę «Учреждение для управления Бессарабской областью». Zamiast poprzednich «praw i wolności», даровanych miejscowej elicie przez Aleksandra I, jego następcą na rosyjskim tronie nadał Besarabii status obwodu w składzie noworosyjsko-besarabskiego generał-gubernatorstwa – nowej jednostki administracyjno-terytorialnej utworzonej na południu Rosji⁴⁴.

Na mocy ukazu carskiego z 18 grudnia 1835 r., opublikowanego 14 stycznia 1836 r., w Besarabii dokonano dalszych zmian administracyjnych i terytorialnych. Celem tych zmian było wyeliminowanie trudności spowodowanych nieproporcjonalną wielkością i liczbą ludności powiatów. Zgodnie z tym ukazem został ustanowiony: «1. Oprócz istniejących sześciu powiatów w prowincji Besarabia mają zostać utworzone dwa nowe powiaty: Orgiejów i Soroki, które zostaną utworzone z części powiatów chocimskiego i jasskiego oraz obecnego okręgu orgiejowskiego, który zostanie przemianowany na kiszyniowski».

Tym samym, zgodnie z wyżej wymienionym dekretem, dokonano dwóch istotnych zmian: przywrócono powiat sorokański i podzielono największy powiat orgiejowski na dwie części. Podział powiatu orgiejowskiego przywrócił poprzedni podział administracyjno-terytorialny: struktura nowego powiatu kiszyniowskiego w dużej mierze pokrywała się ze stanem powiatu lapuszańskigo, który istniał jako część Księstwa Mołdawii do drugiej połowy XVIII wieku, kiedy to został zjednoczony z okręgiem orgiejowskim, nową jednostkę administracyjno-terytorialną nazwano powiatem *Orhei-Lapushna*, a na początku XIX wieku – po prostu orgiejowskim.

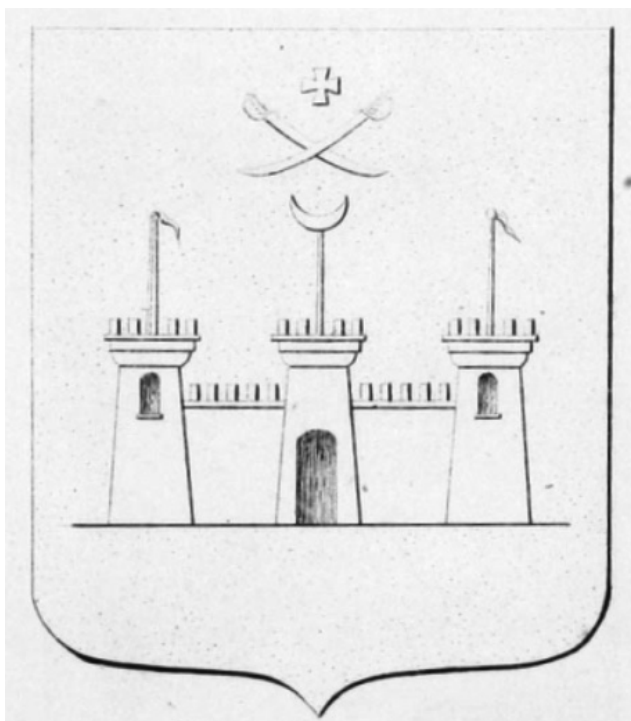
⁴³ D. Poștarencu, *Organizarea administrativ-teritorială a Basarabiei în perioada țaristă, „Tyragetia”, s.n., vol. III [XVIII], nr. 2, 2009, p. 204; ANRM, F. 3, Reg. 1, d. 28.*

⁴⁴ А. Купко, В. Таки, *Бессарабия в составе Российской империи (1812-1917)*, Москва 2012; Ю. Булатов, *Русификация Бессарабии: несостоявшийся проект Дома Романовых (1828-1917 гг.)*, «Международная жизнь», № 9, Москва, 2020, <https://interaffairs.ru/jauthor/material/2404>

Na mocy traktatu paryskiego z 1856 r. Imperium Rosyjskie zostało zobowiązane do skorygowania swojej granicy w regionie besarabskim i zwrócenia Księstwu Mołdawskiemu południowej części Besarabii przylegającej do Dunaju, co doprowadziło do zmian w systemie administracyjno-terytorialnym Besarabii, która pozostała pod administracją rosyjską. Ponieważ jeden z odcinków nowej granicy między Imperium Rosyjskim a Księstwem Mołdawskim biegł korytem rzeki Jalpug, przed jej skrzyżowaniem z Dolnym Wąłem Trajana, na lewym brzegu Jalpuga pozostała część powiatu kahulskiego, w pierwszej połowie 1857 r. administracja carska utworzyła powiat komratski z centrum administracyjnym we wsi Komraty, składający się z osad położonych na tym terenie.

Po „powrocie” południowej części Besarabii do Imperium Rosyjskiego na mocy traktatu berlińskiego z 1878 r., władze carskie zjednoczyły powiaty bołgradzki, kahulski i izmailski w jeden powiat izmailski, który istniał do 1918 r. Zgodnie z ukazem z 6 marca 1887 r., powiat jasski został przemianowany na bałcki (Bielcy, Bałty). Tak więc do 1918 roku Besarabia była podzielona na osiem powiatów: chocimski, bałcki, sorocki, kiszyniowski, benderski, akernański i izmailski.

Rys. 9. Herb cynutu chocimskiego zatwierdzony 2 IV 1826 r.

Cynut chocimski (Hotin)

Na złotym polu twierdza z trzema wieżami; Na dwóch skrajnych znajdują się buńczuki, a na środkowym księżyc; nad nią znajdują się dwie szable na krzyż, z ostrzami skierowanymi w dół; nad nimi srebrny krzyż, upamiętniający zdobycie tureckiej twierdzy.⁴⁵

Rys. 10. Herb cynutu jasskiego zatwierdzony 2 kwietnia 1826 r.

ПСЗРИ II, т. 1, № 232

Cynut jasski (Beltsy, Bălți)

Herb tego cynutu (powiatu) w posiadaniu tureckim przedstawiał konia, a ponieważ, gdy Besarabia została przyłączona do państwa rosyjskiego, tylko część tego cynutu stała się jego częścią, to na pamiątkę tego podziału, herb przedstawia głowę konia na czerwonym polu⁴⁶.

⁴⁵ П.П. фон Винклер, *Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской империи*, репринтное воспр. изд. 1899 г., Москва 1990, с. 162.

⁴⁶ П.П. фон Винклер, *Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской империи*, репринтное воспр. изд. 1899 г., Москва 1990, с. 23.

Rys. 11. Herb cynutu orgiejowskiego zatwierdzony 2 kwietnia 1826 r.

ПСЗРИ II, т. 1, № 232

Cynut orgiejowski (Orhei)

Jako znak obfitości lasów przedstawia drzewo na niebieskim polu⁴⁷.

Rys. 12. Herb cynutu benderskiego zatwierdzony 2 kwietnia 1826 r.

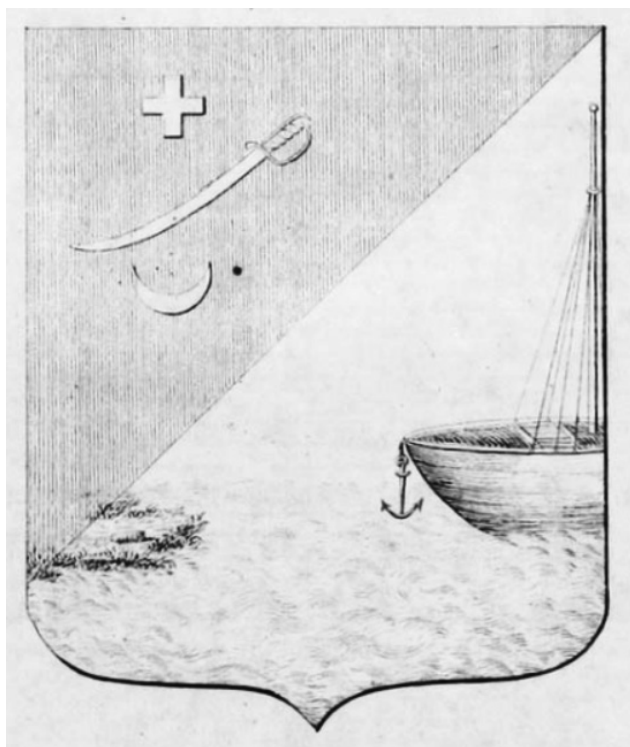
ПСЗРИ II, т. 1, № 232

⁴⁷ П.П. фон Винклер, *Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской империи*, репринтное воспр. изд. 1899 г., Москва 1990, с. 111.

Cynut benderski (Bender)

Tarcza podzielona jest na dwa pola: w górnym złotym polu dwugłowy orzeł w złotej koronie trzymający w obu łapach pioruny obrócone do dołu, z tarczą na piersi, na której św. męczennik i zwycięzca Jerzy na koniu białym przebijający kopią smoka, dolnym polu czarnym lew leżący na pamiątkę trudnej sytuacji w tym cynucie szwedzkiego króla Karola XII, po bitwie połtawskiej⁴⁸.

Rys. 13. Herb cynutu izmailskiego zatwierdzony 2 kwietnia 1826 r.

ПСЗРИ II, т. 1, № 232

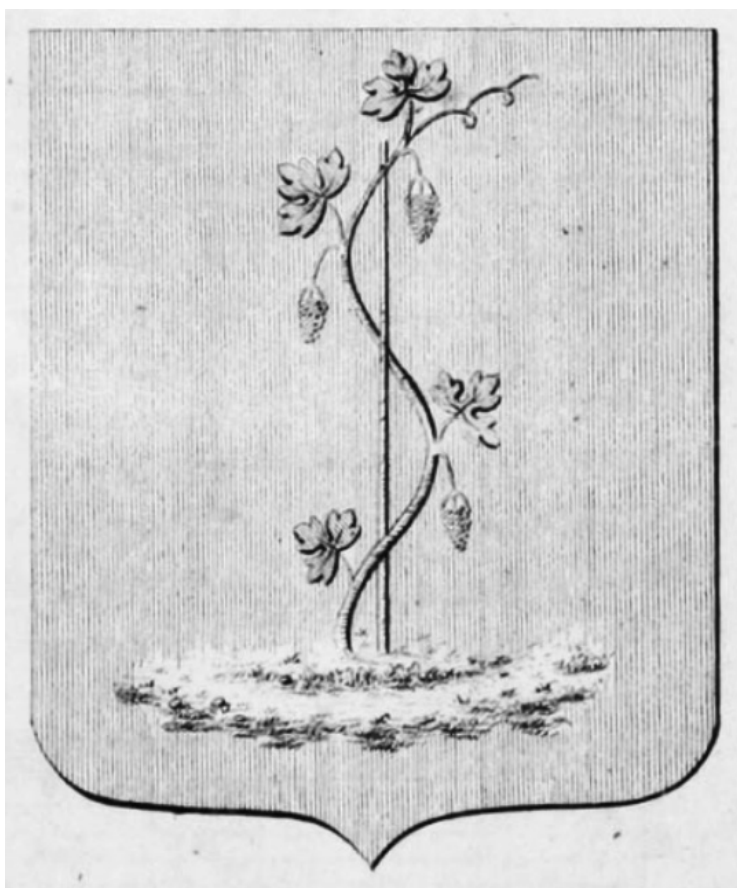
Cynut izmailski (Ismail)

Tarcza podzielona w skos: w polu czerwonym na górze krzyż srebrny, na dole księżyc a między nimi szabla ostrzem do dołu na pamiątkę zwycięstwa kahulskiego; w srebrnym polu na dole przedstawiona jest woda, z lewej strony brzeg, a z prawej dziób statku, z którego kotwica jest opuszczana do wody, na pamiątkę otwartego portu⁴⁹.

⁴⁸ П.П. фон Винклер, *Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской империи*, репринтное воспр. изд. 1899 г., Москва 1990, с. 11.

⁴⁹ П.П. фон Винклер, *Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской империи*, репринтное воспр. изд. 1899 г., Москва 1990, с. 58.

Rys. 13. Herb cynutu akermańskiego zatwierdzony 2 kwietnia 1826 r.

ПСЗРИ II, т. 1, № 232

Cynut akermański (Akerman)

Na czerwonym polu winorośl jako znak obfitości winogron⁵⁰.

Zgodnie z tradycjami Imperium Rosyjskiego, po 1812 roku Kiszyniów, jako stolica prowincji między Prutem a Dniestrem, miał herb obwodu, wówczas guberni besarabskiej, i dopiero po wprowadzeniu herbu guberni besarabskiej 5 VII 1878 r., wraz z pewnymi charakterystycznymi zewnętrznymi ozdobami tarczy herbowej, wprowadzono odrębny herb miasta-rezydencji: tarczę zwieńczono złotą koroną miejską i otoczono dwoma kłosami zboża takimiż, połączonymi wstęgą orderu św. Aleksandra Newskiego (czerwoną)⁵¹.

⁵⁰ П.П. фон Винклер, *Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской империи*, репринтное воспр. изд. 1899 г., Москва 1990, с. 1.

⁵¹ Silviu Andrieș-Tabac, *Promovarea identității municipiului Chișinău prin simbolica heraldică*, [in]:

Podsumowanie

Należy zauważyć, że pod względem administracyjno-terytorialnym nowo anektowana prowincja Besarabia przeszła w okresie caratu szereg zmian. Jeśli w 1812 roku Mołdawia na lewym brzegu Prutu została podzielona na 9 cynutów: Chocim, Soroki, Jassy (tylko na lewym brzegu rzeki Prut, od 1887 r. nazywana Bielce (rum. Bălți)), Orgiejów, Hoterniceni, Codru, Greceni, Bendery i Tomarovo (Izmail); następnie w 1818 r. zlikwidowano powiaty Codru, Greceni, Soroki a utworzono powiat akermański – razem 6 cynutów: Chocim, Jassy, Orgiejów, Bendery, Akerman i Izmail. Później struktura administracyjno-terytorialna Besarabii także ulegała zmianom: w latach 30. XIX w. cynuty zostały przemianowane na powiaty (ujezdy), niektóre zostały zniesione, połączone i podzielone lub ponownie połączone, jak to miało miejsce w 1878 r., kiedy trzy rumuńskie komitaty - Bolgrad, Cahul i Izmail - utworzyły jeden powiat - Izmail. Tak więc w 1918 r. na terenie Besarabii istniało już 8 powiatów z własnymi herbami: Chocim, Bielcy (рус. Бельцы), Soroki, Orgiejów, Kiszyniów, Bendery, Akerman, Izmail⁵².

Besarabia, zaanektowana przez Imperium Rosyjskie na początku XIX w., sztucznie zerwała z procesem rozwoju rumuńskiej heraldyki narodowej w czasach nowożytnych, który miał miejsce w Księstwie Mołdawii, a następnie w Rumunii w XIX i na początku XX w. Wpływy rosyjskie w heraldyce terytorialnej dominowały nad symboliką narodową, niemniej jednak zachowano zmodyfikowany herb z głową тура (symbol Mołdawii). Oficjalny herb Besarabii zawierał elementy rosyjskie i mołdawskie: dwugłowy orzeł, św. Jerzy na czerwonym tle oraz graficznie zmodyfikowaną głowę тура, bardziej jednak przypominającą byka (oficjalnie określaną jako: „głowa wołu”, „głowa bawołu”)⁵³. Choć inne anektowane terytoria otrzymały swoje miejsce w herbie państwowym Imperium Rosyjskiego⁵⁴, Besarabia nigdy nie była tam reprezentowana.

REFERENCES - BIBLIOGRAFIA

Sources:

Arhiva Națională a Republicii Moldova (Agenția Națională a Arhivelor - ANA DGAN), <https://arhiva.gov.md/biblioteca-agentiei-nationale-a-arhivelor/>:

- F. 1, Reg. 1, d. 3995, f. II-II v.,
- F. 2, Reg. 1, d. 13, f. 1-3,
- F. 2, Reg. 1, d. 463, f. 66 v.,
- F. 3, Reg. 1, d. 28.

„Identitățile Chișinăului”, / Materialele conferinței, 12-13 sept. 2011, Chișinău: Pontos, 2012, p. 10-11.

⁵² Dinu Poștarencu, *Organizarea administrativă-teritorială a Basarabiei în perioada țaristă*, [in]: „Localitățile Republicii Moldova: Itinerar documentar-publicistic ilustrat”, Vol. 10, Chișinău 2012, p. 9-20.

⁵³ П.П. фон Винклер, *Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской империи* / Репринтное воспр. изд. 1899 г., М.: Планета, 1990, с. XXII, 67.

⁵⁴ Nowy projekt Wielkiego Herbu został zatwierdzony przez Naczelnego Wodza 24 lipca 1882 r. (ustawa w: ПСЗ, собр. 3, т. II, № 1035), a 3 listopada 1882 r. opis Wielkiego Herbu i pełny tytuł cesarski zostały zatwierdzone przez Naczelnego Wodza (ustawa w: ПСЗ, собр.3, т. II, № 1159). <https://geraldika.ru/s/29>

- F. 1. *Pecetea Comitetului Poliției Iași (1808-1812)*. <https://www.facebook.com/photo?fbid=23970056852582140&set=a.842895229058296>
- F. 220, Reg. 2, D. 1347, *Cartea adeveritoare din 20 ianuarie 1815 a Divanului Țării Moldovei dată lui Gheorghe Hârțan din satul Clișova, ținutul Orhei, fiul lui Apostol Hârțan, prin care se confirmă originea sa din neamul boiernașilor, mazililor și moșinașilor Țării Moldovei*. Arhivele Naționale ale României – SANIC, Colecția *Suluri*, nr. 58 (ΠΙΔΦ, стр. 46) <https://arhivele-nationale.ro/site/download/inventare/Suluri-I.-1602-1962.-Inv.-76.pdf> accesat: 10.05.2025).
- Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii II, т. I (1825–1826), s. 332; № 232; т. LIII, v. 3, № 58684. *Uricariul cuprinzătoriu de hrisoave, anaforale si alte acte de ale Moldo-Valahiei din suta a XVIII și XIX*, / Th. Codrescu, vol. IV, Iași, 1857.
- Vinkler, Pavel Pavlovič fon, *Iz istorii monetnogo dela v Rossii (Moldavo-Valahskaâ moneta (1771-1774))*, Sankt-Peterburg 1899.
- Vinkler, Pavel Pavlovič fon, *Gerby gorodov, gubernij, oblastej i posadov Rossijskoj imperii*, reprintnoe vospr. izd. 1899 g., Moskva 1990, <http://ogeraldike.ru/books/item/f00/s00/z0000011/st017.shtml>
- Vigel', Filipp Filippovič, *Zamečaniâna nyneshnee sostoânie Bessarabii*, Kishinev 1823. (Manuscris, Fond „Ștefan Ciobanu”, Biblioteca Științifică a AȘM, Inv. 592 830).
- Gerby gubernij i oblastej Rossijskoj Imperii*, Opečatano po rasporâženiu ministra vnutrennih del. Sankt-Peterburg: Kartografičeskoe zavedenie A. A Il'ina i tipografiâ Ministerstva putej soobšeniâ (A. Benke), 1880.

Studies:

- Andrieș-Tabac Silviu, Ciobanu Tudor, *Un nou document din 1815 cu amprenta sigiliului Divanului Cnejei Moldovei*, «Heraldica Moldaviae», № 6, 2023, p. 15-32.
- Andrieș-Tabac Silviu, *Promovarea identității municipiului Chișinău prin simbolică heraldică*, [in:], „Identitățile Chișinăului”, conferință (2011; Chișinău). Identitățile Chișinăului: Materialele conferinței, 12-13 sept. 2011 / col. aut.: Silviu Andrieș-Tabac, Ion Tentiuc, Valeriu Bubulici [et al.], Chișinău: Pontos, 2012, p. 9-17.
- Andrieș-Tabac Silviu, *Introducere în heraldică. Noțiuni generale și întregiri la armorialul teritorial românesc*, București 2008.
- Andrieș-Tabac Silviu, *Sigiliul Divanului Cnejei Moldovei. O nouă ipoteză*, „Literatura și Arta”, Chișinău, nr. 1, 1 ianuarie 1996.
- Arcuș-Jantovan Elena, *Monede de tip Sadagura din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Moldovei*, „Tyragetia”, S.N., vol. XIV [XXIX], nr. 1, 2020, p. 285-293.
- Boldureanu Ana, *Emisiunile monetare de Sadagura*, „Conspecte numismatice”, II, 2012, c. 26-30.
- Burac Constantin, *Un document inedit despre starea Principatului Moldovei la începutul anului 1812*, „Limba Română”, Chișinău, 2010. Nr. 9-10, p. 198-206, <https://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1065>, <https://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&printversion=1&n=1065>, <https://www.limbaromana.md/index.php?go=numar&n=22>
- Chirtoagă Ion, *Enigma unui nume: Basarabia*, „Historia”, nr. 125, mai 2012.
- Crușevan (Cantacuzino) Olga, *Pământul natal* (1973), „Literatura și Arta”, 30. 11. 1996.
- Danilov Maria, *Valoarea bibliofilă a unui manuscris din biblioteca lui Ștefan Ciobanu* (F.F. Vigel, *Zamechaniia na nyneshnee sostoianie Bessarabii*, 1823), „Tyragetia”, S.N., vol. XI [XXVII], nr. 2, 2017, p. 111-118.
- Dogaru Maria, *Contribuții la cunoașterea heraldicii basarabene*, „Cugetul”, 1991, nr. 5–6, p. 20-34.
- Dogaru Maria, *Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric. Album sigilografic*, București 1976, p. 174-175, nr. 166: Arhivele Statului București, Colecția *Suluri*, nr. 58 (ΠΙΔΦ, стр. 46) <https://arhivelenationale.ro/site/download/inventare/Suluri-I.-1602-1962.-Inv.-76.pdf> accesat: 10.05.2025).

Eminescu Mihai, *Între Scylla și Charybda. Opera politică*, Ed. a 2-a, Chișinău: Litera Internațional, 2008.

Furtună Angela, *Simion Odainic (1 septembrie 1938 – † 27 iunie 2023). Portretul unui artist heraldic*, în: „Heraldica Moldaviae”, VI, 2023, p. 227-238, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/simpozion_Heraldica_2023_carte_1_compres-fara-cop-227-238.pdf

Gorovei Ștefan S., *Heraldica teritorială – manifest de putere?*, „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași”, S.N., Istorie, LXIX (2023), p. 123-137.

Mischevca Vlad, *Geneza problemei basarabene – 1812*, / Prefață de Demir Dragnev, București, Brăila 2016, 368 p. (Colecția „Basarabica” - 2, Coordonatori: acad. Victor Spinei & Ionel Cădea).

Mischevca Vlad, *Anul 1812 în destinul neamului românesc. (Anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus).* – Ediția a III-a, revăzută și adăugită, Chișinău 2018.

Nistor Ion, *Istoria Basarabiei*, Chișinău 1991.

Poștarencu Dinu, *Organizarea administrativă-teritorială a Basarabiei în perioada țaristă, [în:] Localitățile Republicii Moldova: Itinerar documentar-publicistic ilustrat. Vol. 10*, Chișinău 2012.

Poștarencu Dinu, *Organizarea administrativ-teritorială a Basarabiei în perioada țaristă, „Tyragetia”, s.n., vol. III [XVIII], nr. 2*, 2009, p. 203-212.

Rădulescu Nicolae Al., *Hotarul românesc dunărean*, „Revista Geografică Română”, 1941, anul IV, nr. I, p. 3-7 și în: „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, LXI, 1942, p. 284-291.

Rădulescu Nicolae Al., *Poziția geografică a României*, „Revista Geografică Română”, 1938, anul I, nr. 1, p. 5-35.

Rosetti Radu, *Acțiunea politicii rusești în țările române povestită de organele oficiale franceze*. Ed. a IIa, București 1914.

Rosetti Radu, R. Rosetti, *Arhiva senatorilor din Chișinău, IV. Amănunte asupra Terii-Românești dela 1808 la 1812*, în: „Analele Academiei Române”, Seria II, Tomul XXXII. 1909 -1910. Memoriile Secțiunii Istorice, București, 1910, p. 183-252.

Tomuleț Valentin, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918): (Instituții, regulamente, termeni)*, vol. 1, Chișinău 2012.

Tomuleț Valentin, *Etapele și specificul incorporării Basarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (anii 1812 – 1868/1873)*, „Limba Română”, nr. 5-6, 2012, p. 65-80.

Țurcanu Ion, *Descrierea Basarabiei: Teritoriul dintre Prut și Nistru în evoluție istorică (din primele secole ale mileniului II pînă la sfârșitul secolului al XX-lea)*. Chișinău 2011.

Bulatov Jurij, *Bessarabskijj scenarij imperatora Aleksandra I*, «Mezhdunarodnaja zhizn», № 4, 2020, <https://interaffairs.ru/jauthor/material/2337> (просмотрено: 29.05.2025)

Bulatov Jurij, *Rusifikacija Bessarabii: nesostojavshijjsja proekt Doma Romanovykh (1828-1917 gg.)*, «Mezhdunarodnaja zhizn», № 9, Moskva 2020, <https://interaffairs.ru/jauthor/material/2404>

Kushko Andrej, Taki Viktor, *Bessarabija v sostave Rossijskoj imperii (1812-1917)*, Moskva 2012.

Miskevka Vlad, Tomulec Valentin, *Etapy ehvoljucii politiko-pravovogo statusa Bessarabii v sostave Rossijskoj imperii (1812–1917). [Stages of the Evolution of the Political and Legal Status of Bessarabia as a Part of the Russian Empire (1812-1917)]*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, t. XIX (2022), № 4: Historia, red. A. Górak, s. 75-88.

Soboleva Nadezhda Aleksandrovna, *Rossijskaja gorodskaja i oblastnaja geraldika XVIII-XIX vv.*, Moskva 1981, <https://web.archive.org/web/20170723062938/http://ogeraldike.ru/books/item/f00/s00/z0000000/st009.shtml>

Khalippa Ivan, *Rospis zemlevladienija i soslovnogo stroja naselenija Bessarabii po dannym perepisi 1817 goda*, [în:] „Trudy Bessarabskoj Gubernskoj Uchenojj Arkhivnoj Komissii”, Kishinev 1907, t. 3, s. 8-229.

Khoroshkevich Anna Leonidovna, *Simvoly russkoj gosudarstvennosti*, Moskva 1993, <https://gerboved.ru/t/1826>